

Др МИЛИНКО ШАРАНОВИЋ
Др ЈОВАН СТЈЕПЧЕВИЋ
Др ПЕРКО ВУКОТИЋ

МЈЕСТО И УЛОГА УНИВЕРЗИТЕТА „ВЕЉКО ВЛАХОВИЋ“ У РАЗВОЈУ НАУКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

У послеријатном периоду улагани су знатни друштвени напори и материјална средства за развој науке и високошколског образовања у Црној Гори, изградњу мреже научноистраживачких и високошколских институција и формирање неопходних научних кадрова. Изузетно значајан резултат тих напора, достигнутог степена општег друштвеног развоја и опредјељења да је даљи развој високошколског образовања и унапређивање научноистраживачког рада једна од битних претпоставки бржег привредног и друштвеног развоја Републике, било је конституисање Универзитета „Вељко Влаховић“ 29. априла 1974. године.

Универзитет може успјешно и цјеловито остваривати своју друштвену улогу само у мјери у којој образовање и наука чине јединствену и складну цјелину његове дјелатности.

Током 11 година постојања и рада Универзитета остварен је његов динамичан развој, постигнути крупни резултати и стечена искуства значајна за његов даљи развој и цјеловитије остваривање његове друштвене улоге. Од 3 факултета, 2 више школе и 3 научноистраживачка института, које је имао 1974. године, Универзитет је израстао у 12 наставно-научних и 5 научноистраживачких организација, са 21 профилом четворогодишњих и 11 двогодишњих студија. Кадровска основа Универзитета знатно је проширена и ојачана. На почетку рада Универзитета, у наставу и научноистраживачки рад било је укључено 220 наставника и сарадника и 60 научних радника, а сада је у настави ангажовано 510 наставника, асистената, лектора и других сарадника, а у научноистраживачком раду у институтима 190 научних радника и сарадника. Међу њима је 240 доктора наука и 120 магистара, тако да Универзитет „Вељко Влаховић“ данас представља главни центар концентрације научног кадра у Републици. Универзитет

је до сада дао друштву око 10 хиљада младих стручњака са дипломом факултета или више школе, од којих је 9 000 већ нашло мјесто у удруженом раду, док око 1 000 њих чека посао. У протеклом периоду наставни и научни кадар Универзитета провео је укупно преко 80 година на научном усавршавању на познатим универзитетима у земљи и иностранству што има огроман значај за квалитет његовог даљег научног рада и за укључивање Универзитета у савремене научне токове. Урађено је, или је у току, више међуниверзитетских и међународних научноистраживачких пројеката, као и већи број примијењених истраживања, од којих нека већ налазе примјену у удруженом раду Републике. Научни радници Универзитета, све више објављују своје радове у познатим свјетским часописима и презентирају своје резултате на научним скуповима у земљи и иностранству, а у појединим научним областима остварени су и резултати који представљају значајан допринос савременој науци. Чланице Универзитета и Универзитет у цјелини све чешће се јављају као организатори научних скупова, а у успону је и научна публицистика у Црној Гори, у значајној мјери захваљујући радовима научног кадра са Универзитета. Све је то допринијело научној афирмацији Универзитета и Црне Горе у нашој земљи и у свијету и стварању реалних претпоставки за све већи допринос науке укупном привредном, социјалном и културном развоју Црне Горе.

На развој Универзитета и остваривање његове друштвене улоге битно су утицали друштвена кретања, опште карактеристике стања у високом образовању и науци у Југославији, као и специфичности условљене степеном социјалног, економског, и културног развоја Црне Горе и веома изражена тежња младе генерације за високошколским образовањем.

У вријеме када је послје периода екстензивног развоја Универзитета требало да се снажније оствари прерастање достигнутог квантитета у квалитет, дошло је до знатног заостајања у развоју материјалне и кадровске основе научноистраживачког рада и високошколског образовања у цијелој земљи, а самим тим и на Универзитету „Вељко Влаховић“. То је углавном последица отежаних услова привређивања и различитих системских промјена, које су науку помјериле у област опште и заједничке потрошње и изложиле је бројним и разноврсним рестриктивним мјерама. Поред тога, екстензиван развој високог школства и велики пораст броја студената на Универзитету везао је знатан дио расположивог кадровског потенцијала скоро искључиво за образовне и стручне програме, што је осјетно уназадило критерије и стандарде универзитетског рада.

Рестриктивна политика у финансирању науке неједнако се одражава на различите регионе и научне центре у нашој земљи, погађајући нарочито неразвијена подручја са научном основом у почетној фази развоја, као што је Црна Гора, и још више продубљује јаз у њиховој научној, културној и привредној развије-

ности. Свијест о томе морала би постојати у СР Црној Гори и код нас би се морала брже превазилазити неодржива схватања о науци као потрошњи и у науку улагати процентуално већи дио националног дохотка него у другим неразвијеним републикама, како би се што прије стварали услови за развој и примјену нових технологија, за повећање продуктивности рада, за што бржи и самосталнији излазак из неразвијености.

Да таква свијест код нас не постоји, очигледно показује податак да је на нивоу Југославије за научне дјелатности издвајано 1980. године 1,24% укупног друштвеног производа, а у СР Црној Гори последњих неколико година свега 0,20%. Значајно је такође да је у раздобљу од 1979—1984, када је у Републици дошло до снажне експанзије високог школства, учешће средства за високошколско образовање у националном дохотку смањено са 0,59% на 0,30%, што је довело до драстичног пада стандарда високошколске наставе.

У таквој ситуацији, сасвим природно, Универзитет се не може сам изборити за адекватан друштвени третман науке, као једне од основних покретачких снага развоја друштва. За то је потребан одговарајући друштвено-економски однос према науци, а и конкретни друштвени захтјеви који би од Универзитета тражили научне одговоре на кључна питања друштвеног развоја, уз истовремено пуну одговорност Универзитета за снагу његове научне методе и аргументације са којом предлаже одговарајућа рјешења.

То истовремено значи да Универзитет не може успјешно остваривати своју друштвену функцију, нити сам бити одговоран за њу, ако објективно није доведен у позицију да даје научну подлогу одлучивању о развојним плановима и потребама друштва. Таква друштвена позиција Универзитета приморала би га да се организује на најнеадекватнији начин и да пуном координацијом свог научноистраживачког потенцијала обезбиједи одговорно извршавање постављених му задатака, а, кроз њихову реализацију и друштвено-економско вредновање квалитета и резултата уложеног рада, створи себи снажну материјалну основу за даљи развој. То, у крајњој консеквенцији, значи да наука на Универзитету заправо није имала онај друштвени статус и материјалне могућности који би омогућили да се Универзитет са много већом ангажованошћу и аналитичком оштрином, савременим научним истраживањима укључи у стабилизационе и развојне пројекте СР Црне Горе и Југославије.

Друштвене потребе за високошколашким кадром, посебно притисак свршених средњошколаца за наставак школовања на Универзитету, узрокован добрим дијелом и немогућношћу да се запошљавају, уз дуже неадекватан друштвени третман науке, учинили су да у дјелатности Универзитета постане доминантна његова образовна функција. Поред тога, стално присутне друштвене захтјеве и потребу за савременим образовањем високошколског

кадра није у потребној мјери у пракси пратило и схватање да само развијен, организован и квалитетан научноистраживачки рад на Универзитету, а и шире у друштву, може високошколском образовању обезбиједити савремене садржаје и наставну технологију, примјерене стварним текућим и будућим потребама друштвеног развоја. Отуда је проистекло финансирање факултета које им признаје само васпитно-образовне, а не и научне, програме; отуда и невјероватан, а истинит, податак да статистика не региструје универзитетске наставнике као научне раднике; отуда организациона и програмска неповезаност високошколских и научноистраживачких јединица Универзитета, па и непостојање програма научног рада и програма кадровског оспособљавања на нивоу Универзитета, и многе друге нелогичности и нерационалности.

Планирање и организованост научноистраживачког рада у оквиру Универзитета као цјелине битан је фактор ефикасности искоришћавања научног потенцијала Универзитета. Њега објективно отежава чињеница што су образовна и научноистраживачка функција Универзитета и сувише одвојене, скоро независне. Прва „припада“ факултетима, а друга институтима. То се подржава и начином финансирања: институте, односно научна истраживања, финансира СИЗ за научне дјелатности, а факултете, односно високошколско образовање, СИЗ за усмјерено образовање. Ради тога је наставни кадар претежно ангажован у настави и недовољно се организовано бави истраживачком дјелатношћу, а веома је мало истраживача из института укључено у наставу. Умјесто сарадње и ангажовања факултета и института на заједничким програмима и пројектима, они се често јављају као конкуренти при додјели средстава СИЗ-а за научне дјелатности.

На нивоу Универзитета и унутар већине његових јединица, нарочито наставно-научних, нема планирања и координације научноистраживачког рада, тако да на Универзитету постоје претежно индивидуална истраживања и индивидуални научни резултати. Стога научноистраживачки рад на Универзитету, као и у Црној Гори, карактерише велика уситњеност пројеката и тема. Примјера ради, 1982. године од стране СИЗ-а СР Црне Горе за научне дјелатности финансирано је 208 научноистраживачких тема и пројеката, од којих су 137 реализовали научни радници Универзитета. На тај начин се, и онако недовољна, средства за научни рад разбијају на износе који не омогућавају квалитетно извршавање научних задатака предвиђених пројектима, што има за посљедицу нерационално трошење укупних расположивих средстава и нерационално ангажовање научног потенцијала, па и неадекватне научне резултате.

Један од значајних узрока програмске неповезаности факултета и института јесте недефинисаност научноистраживачког рада на Универзитету уопште, посебно у функцији развоја образовног процеса. Наиме, одговарајући субјекти Универзитета (Скупштина-

на, Извршни одбор, Наставно-научно вијеће, комисије и др.) не утврђују научну политику Универзитета, па је научноистраживачки рад остао у уским институционалним оквирима, гдје су његове правце развоја и повезаност са образовањем и привредом најчешће одређивали лични афинитети и лични интереси научних радника.

Самоуправна и стручна тијела на Универзитету и његовим јединицама морала би имати потпун увид и контролу истраживачких пројеката, тема и задатака, у циљу њиховог програмирања, координирања, објективног оцјењивања и шире примјене резултата, а тиме и реалнијег вредновања научноистраживачког рада, обима и квалитета ангажовања сваког научног радника. Тиме би се превладала пракса да остварене резултате углавном верификују рецензенти које одабере одговорни истраживач, а често то раде и сами носиоци тих истраживачких задатака.

Чињеница да је већина научних радника Универзитета најбоље резултате постизала током научног усавршавања на другим универзитетима у нашој земљи, а посебно у иностранству, говори о неповољним могућностима и недовољно подстицајним условима за научни рад на Универзитету „Велько Влаховић“.

Лабораторијска опрема, као неопходан материјални основ истраживачког рада у многим областима науке, изузетно је скромна и недовољна. Разлог су, прије свега, недовољна финансијска средства и тешкоће при куповини иностране опреме, али и некоординираност на нивоу Универзитета, Републичког СИЗ-а за научне дјелатности и СИЗ-а СР Црне Горе за усмјерено образовање у планирању њене набавке, затим непостојање утврђених приоритета заједничких потреба на том плану на нивоу Универзитета и одсуство заједничких улагања у опрему универзитетских јединица и организација материјалне производње и њене заједничке употребе.

Лични стандард, особито најмлађег научног кадра, асистента и стручних сарадника, испод је просјечног стандарда њихове генерације: релативно низак лични доходак, најчешће подстанарски однос, у већини случајева велике обавезе на радном мјесту и, уз њих, напори да се заврше постдипломске и докторске студије, при чему нема у потребној мјери материјалне помоћи од радне организације и СИЗ-а за научне дјелатности. Не треба заборавити такође да су то најбољи и најталентованији изданци своје генерације, млади људи који су се током школовања доказали радом и резултатима и на којима почива будућност Универзитета. Неповољни услови рада учинили су да је научни позив изгубио на угледу и атрактивности, па је већ присутна појава да се квалитетни млади кадрови тешко опредјелују за рад у науци, а и већ формиран научни кадар одлази са Универзитета, што је посебно карактеристично за научне институте.

Борба за квалитет научног рада најнепосредније је везана са кадровским питањем. Зато је непостојање цјеловите кадровске

политике на нивоу Универзитета један од основних проблема у његовом досадашњем развоју. То је довело до концентрисања кадрова у појединим научним областима, а друге области, посебно важне за складан развој науке и истраживачког рада на Универзитету и у Републици, остале су непокривене. За даљи развој научног рада на Универзитету и у друштву неопходно је обезбједити систематско и планско школовање и развој научног кадра. Даљом доградњом цјелокупног наставно-образовног система треба сузбијати владајућу тенденцију „упросјечавања“ и остварити могућности да се још у току школовања изразе натпросјечне способности ученика и студената и стимулише њихов развој. Такође се намеће потреба преиспитивања оспособљавања кадра за научноистраживачки рад кроз постдипломске студије и израду магистарских теза и докторских дисертација, у смислу прилагођавања њихових садржаја плановима и програмима научног и кадровског развоја универзитетских јединица, актуелним и развојним потребама друштвене средине и могућностима за наставак научноистраживачког рада на тим садржајима у нашим условима. С тим у вези, требало би испитати и могућности, услове и начин реализације мултидисциплинарних постдипломских студија на нашем Универзитету, за које имамо потребну научно-кадровску основу и јасно изражену научну и друштвену потребу.

Наука тражи и вријеме и улагања, тражи стрпљиве и способне. Зато кадровску политику на Универзитету треба заснивати на већој међусобној повезаности удруженог рада материјалне производње са научноистраживачким и образовним процесом, и активно радити на афирмацији научног и стручног прилаза рјешавању проблема, подстицању и развијању духа стваралаштва, јер само у таквим условима до изражаја могу доћи најбољи и најспособнији.

Кључно питање развоја друштвено-економских односа у науци јесте успостављање и развијање самоуправних доходовних односа на релацији научне институције — организације удруженог рада. У ситуацији када су ти односи сасвим неразвијени, готово цјелокупна слободна размјена рада у науци иде преко Републичког СИЗ-а за научне дјелатности, при чему још нијесу изграђени критеријуми финансирања који би подстицали квалитет научноистраживачког рада и стварни научни допринос.

Непосредна размјена рада у области науке далеко заостаје за стварним потребама и могућностима Универзитета и привреде. Разлоге треба тражити, прије свега, у недовољној спремности и организованости за реализацију такве сарадње, како на самом Универзитету, тако и у удруженом раду материјалне производње. Најзначајнији су носиоци непосредне размјене рада Пољопривредни институт, Институт за друштвено-економска истраживања и Институт за техничка истраживања. По том основу, ове три институције оствариле су доходак који у укупној сарадњи Универзитета са удруженим радом чини 85%, а у финансирању те

три институције ова средства учествују преко 70%. Међутим, основно обилежје постојеће непосредне размјене рада представља пружање интелектуалних услуга на комерцијалној основи. Њихов је најчешћи облик израда студија, предлога, пројекција и програма развоја, анализа, елабората и инвестиционо-техничке документације, а уговарају се од случаја до случаја, иако често формално постоје самоуправни споразуми о трајнијој сарадњи.

Такви облици непосредне размјене рада у суштини су више стручне и рутинске него научне природе и на неким факултетима и институтима доводе, због борбе за доходак, до запостављања правих научних истраживања, фундаменталних и апликативних. Карактеристично је да се приликом уговарања таквих облика непосредне размјене рада не предвиђа и један дио средстава за кадровски развој, набавку неопходне опреме, стручне и научне литературе, отварање нових специјалистичких лабораторија и сл., што би стварало претпоставку за стварну научну сарадњу на дугорочној основи.

За остваривање такве непосредне размјене рада, која би омогућила развој науке у Црној Гори, јачање њене материјалне и кадровске основе и њено стављање у непосредну функцију материјалног и укупног развоја друштва, неопходно је што брже превазилазити проблеме који су се јављали у досадашњој пракси. У научним институцијама они се испољавају у њиховој затворености, академизму, отпорима самоуправном програмском обједињавању и заједништву при реализацији научних задатака, недовољној кадровској повезаности и нерационалном коришћењу материјалних добара (опрема, лабораторијски простор и сл.). Организације удруженог рада најчешће исказују научноистраживачке потребе у виду краткорочних захтјева (често више стручне него научне природе), који довољно не уважавају потребе за основним и ширим истраживањима, без којих нема ни апликативних рјешења, нити техничко-технолошког напретка и недовољно непосредно удружују средства за реализацију крупних истраживачких пројеката од заједничког интереса за више субјеката.

За отварање перспектива развоја науке на Универзитету и уопште у Црној Гори, данас се, као централни задатак, поставља промјена друштвеног односа према науци и односа у самој науци, ради остваривања што потпуније, ефикасније и рационалније њене функције у процесу образовања и друштвеног развоја, у оквирима реалних материјалних могућности, а путем њеног доходовног повезивања и интегрисања са материјалном производњом и другим областима друштвеног рада у јединствен систем удруженог рада.

Стратегијом развоја научноистраживачког рада, заснованом на Друштвеном плану Републике, потребно је такође осигурати самоуправну координацију свих облика обезбјеђивања средстава за задовољавање потреба у овој области. Тиме би се и сагледавање материјалног положаја науке у Црној Гори и, посебно, оц-

јена да ли наше друштво може или мора да направи већи напор у издвајању материјалних средстава за развој науке учинили реалнијим.

Досадашње расправе о сопственим могућностима у том погледу биле су у основи оптерећене двијема крајностима. Заступници прве указивали су на немогућност да сопственим кадровским и материјалним потенцијалом направимо радикалан заокрет у научно-технолошком развоју, док су присталице такозваног аутаркичног развоја сматрале да ми можемо и имамо снаге за све области научног рада, па су тако вулгаризовали и једино могућу оријентацију — ослонац на сопствене снаге, али уз сарадњу са научним и другим организацијама у Југославији и свијету. Када је о Универзитету „Вељко Влаховић“ ријеч, ослонац на сопствене снаге у том контексту треба да значи одговоран и селективан развој сопствених креативних потенцијала, уз њихово активно учешће у рјешавању најкрупнијих актуелних питања развоја Црне Горе, а и земље у цјелини. Тиме би дали допринос стварању домаћег знања и на тој основи обезбеђивању адекватног мјеста наше земље на међународном тржишту, што би истовремено био и најбољи допринос Универзитета реализацији Дугорочног програма економске стабилизације, али и обезбјеђењу његовог правог мјеста и остваривању његове улоге у развоју науке и уопште друштвеном развоју у СР Црној Гори.

Крупни научноистраживачки програми и пројекти од ширег друштвеног интереса треба да представљају ударни правац развоја научне и наставно-образовне дјелатности Универзитета. Ти програми и пројекти треба да представљају спој фундаменталних, примјенених и развојних истраживања у области три велика приоритета: енергија, сировине и храна. Исто тако, потребно је истаћи, као стратешку потребу, увођење нових технологија и метода у научно-образовном процесу, тим прије што су такви програми на дневном реду OECD и UNESCO-а, а Црна Гора и наш Универзитет имају шансу да се у њих укључе. Такви пројекти и програми треба да буду битне полуге развоја Универзитета и на њима је неопходно вршити концентрацију средстава, опреме и кадра. То удруживање истраживачких потенцијала пут је за превазилажење већине слабости научног и наставног рада на Универзитету.

Да би се што прије прешло на реализацију тих циљева, сматрамо неопходним да Црногорска академија наука и умјетности, Универзитет и РСИЗ за научне дјелатности (наравно уз учешће и других друштвених субјеката) координираном акцијом и што скорије, на основу дугорочних потреба друштвеног развоја, утврде:

— крупније програме истраживања на основним правцима материјалног и друштвеног развоја, како би се по правилу обезбиједило повезивање свих видова истраживања, од фундаменталних, преко примјенених до развојних, укључујући и иновацијску дјелатност;

— програме истраживања битне за стабилан и дугорочан развој научноистраживачког рада, образовања и кадровског усавршавања;

— програме истраживања значајне за поједине сегменте удруженог рада, који ће подстицати и самоуправно удруживање средстава за остваривање тих програма.

За остваривање услова стабилног развоја науке и обезбјеђивања њеног стварног мјеста и улоге у СР Црној Гори, а тиме и Универзитета „Велько Влаховић“ као незаобилазног фактора друштвеног развоја, по нашем мишљењу, такође је неопходно:

— реафирмисати однос према научноистраживачком раду на Универзитету, као институцији највеће концентрације научног кадра и институције од посебног друштвеног интереса, на којој се стварају нове вриједности и у технолошко-производном и у друштвено-културном развоју;

— обезбиједити самоуправно програмско и доходовно повезивање научноистраживачких организација и организација удруженог рада материјалне производње и друштвених дјелатности, ради ефикасније примјене науке и научноистраживачких резултата;

— осигурати стабилне и дугорочне изворе финансирања научноистраживачке дјелатности Универзитета, ради унапређивања и јачања материјалне и кадровске основе научног рада;

— обезбиједити адекватнију улогу науке у доношењу друштвених одлука на свим нивоима и створити услове за успјешну међууниверзитетску и међународну научну сарадњу.

На тај начин створили би се предуслови за развој нових знања и њихов трансфер у сва подручја рада и стваралаштва, а то је један од приоритетних задатака Универзитета „Велько Влаховић“, који се директно тиче његовог мјеста и улоге у развоју Црне Горе. У вези са тим, треба много смјелије разбијати схватање да Универзитет треба искључиво да служи тренутним друштвеним потребама и да све оно што није од непосредне краткорочне користи проглашавамо скупим и нерационалним. Наука тражи како свакодневна залагања научних радника, тако и перманентна улагања средстава друштва, а резултати научног рада најреалније се могу сагледати и мјерити у дужем, вишегодишњем периоду.

